

# Taide ja sattuma

Ossi Poijärvi / Aalto-yliopisto

Taiteen kandidaatin opinnäytetyö

Kuvataidekasvatuksen koulutusohjelma

Opponentit Greta Salonen, Laura Pajunen

Ohjaaja Mikko Koivisto

17.4.2015

---

**Tekijä** Ossi Pöijärvi

---

**Työn nimi** Taide ja sattuma

---

**Laitos** Taiteen laitos

---

**Koulutusohjelma** Kuvataidekasvatus

---

**Vuosi** 2015

---

**Sivumäärä** 47

---

**Kieli** Suomi

---

### Tiivistelmä

Kandidaatin työssäni tutkin sattuman vaikutusta taiteessa. Tavoitteena oli tutkia, miten taidetta voi luoda ilman tekijän vaikutusta taideteoksen muotoutumiseen ja onko tämä taiteilijalle yhä mielekäs tapa ilmaista itseään visuaalisesti. Kokeilin sattuman sallimista ja ilmentämistä taiteessa käyttäen apuvälineinä itsenäisesti liikkuvia laitteita ja analysoin niiden kautta syntyneitä kuvia sekä omia tuntemuksiani ja suhdettani teoksiin. Tarkoituksena oli myös selvittää taide-käsitteen laajuutta, kehittää uudenlaista visuaalista ilmaisumuotoa ja tuoda uudenlainen näkökulma, mahdollisuus tai lähtökohta taiteen tekemiseen. Halusin tutkielmallani osoittaa taiteellisen työskentelyn olevan paljon muutakin kuin oikeanlaiseen lopputulokseen tähtäävää silmän ja käden saumatonta yhteistyötä. Ehdotan myös perinteisen taiteilijan käsityöläismäisen roolin korvaamista löytäjän tai oivaltajan roolilla.

Tutkielma on menetelmältään ja luonteeltaan laadullinen, taiteellinen tutkimus. Tärkein aineisto syntyi omasta taiteellisesta työskentelystä, jota dokumentoin reaaliaikaisesti päiväkirjaa pitäen. Omasta työskentelystä syntyneille ajatuksille hain tukea eri alojen, pääasiassa tieteen ja filosofian sattumaa käsittelevistä artikkeleista ja kirjoista. Sattuman tutkimus taiteessa on aiemmin ollut hyvin suppeaa, joka osaltaan innoitti minua tekemään aiheesta oman opinnäytteeni.

Esioletukset toteutuivat tutkielmassani ja sen perusteella voin todeta, että sattuman salliminen taideprosessissa ei vähennä teoksen arvoa taiteena. Myös taiteilijana koetut luovuuden ja onnistumisen kokemukset pysyivät jotakuinkin samanlaisina kuin perinteisiä menetelmiä käytettäessä, joskin taiteilijan rooli siirtyi taideprosessin ohjaajasta sen alullepanijaksi ja havainnoijaksi.

Jaoin sattuman taiteen kontekstissa kahteen pääkategoriaan, jotka ovat avustettu sattuma ja täysin hallitsematon sattuma. Tutkielman pääpaino on avustetussa sattumassa, jossa taiteilijan vastuulla on valmistella ja suunnitella taideprosessi, jossa sattuma tuodaan näkyviin. Tutkimuksen edetessä muodostui satunnaisestetiikan käsite, jonka kasasin joukosta sattumaa ilmentäneitä käsitteitä ja tutkimuksen perusteella vakiintuneista toimintatavoista eräänlaisiksi sattumataiteen pelisäännöiksi.

---

**Avainsanat** sattuma, satunnaisestetiikka, serendipisyys, taiteellinen tutkimus

---

# Sisällysluettelo

<b>1. Johdanto</b>	4
1.1 Tutkimuskysymykset	6
1.2 Aiheen valinnasta	6

## Teoreettinen tausta

<b>2. Menetelmät/aineisto</b>	7
2.1 Taiteellinen tutkimus	9
<b>3. Terminologia</b>	11
3.1 Taide	11
3.2 Sattuma	12
3.2.1 Sattuma ja estetiikka	13
3.3 Serendipisyys	14
3.4 Automatismi	15
<b>4. Sattuman historia taiteessa</b>	15
<b>5. Sattuman pohdintaa taiteen työvälineenä</b>	18

## Tutkimusosio

<b>6. Taiteellinen työskentely</b>	20
6.1 Ensimmäinen kokeilu	20
6.2 Toinen kokeilu	23
6.3 Kolmas kokeilu	25
6.4 Hallitsematon sattuma: esimerkit	27

## Pohdinta- ja tarkasteluosio

<b>7. Miksi tämä on taidetta - minun taidettani?</b>	28
<b>8. Satunnaisestetiikka taidekasvatuksessa</b>	30
<b>9. Yhteenveto</b>	31
<b>10. Kuvaliite</b>	33
<b>11. Lähteet ja kirjallisuus</b>	44

# 1. Johdanto

*Ajatus sattumasta haastaa rationaalisuuden ylivallan.* (Tieteen päivät 2015)

Kiinnostukseni kontrolloimattoman taiteen tekemiseen on kehittynyt vähitellen. Mallipiirtäminen oli pitkään lempi-ilmaisumuotoni. Avoimessa yliopistossa innostuin ensi kertaa elävän mallin piirtämisestä, josta tulikin uusi suosikkini. Vähitellen kuitenkin tiettyyn oikeaan lopputulokseen pyrkivä taiteen tekeminen jaksoi kiinnostaa aina vain vähemmän ja vähemmän. Mallipiirtämisessä kyse on pelkästään käden ja silmän yhteistyöstä sekä keskittymiskyvystä. Tavoitteena on tehdä kuvasta mahdollisimman näköinen. Nämä ovat asioita, joissa kehittyminen on mielekästä tiettyyn pisteeseen asti, mutta kaipasin jotakin muuta.

Opetusharjoittelussa ja satunnaisia sijaisuuksia lukion kuvataidekursseihin tehdessäni törmään jatkuvasti joidenkin oppilaiden kynnykseen aloittaa kuvan tekeminen. Harvassa ovat oppitunnit, joilla ei ainakin kerran kuulisi lausetta ”mä en osaa piirtää”. Ajatus fotorealistisesta jäljentämisestä taiteen tekemisen ainoana ihanteena näyttää juurtuneen moniin tiukasti. Halusin löytää muitakin lähtökohtia taiteen tekemiseen ja pohtia taide-käsitteen helposti unohtuvaa laajuutta.

Aloin ideoimaan erilaisia tapoja vähentää lopputuloskeskeisyyttä ja kontrollia taiteen tekemisessä. Keksin vähitellen menetelmiä, joilla voisin tehdä visuaalista taidetta vaikuttamalla siihen itse mahdollisimman vähän. Luomissani tilanteissa oma vaikutukseni väheni vähitellen, kunnes pääsin tilanteeseen, jossa kontrolli taiteeni tekemiseen alkoi olla olematon. Tietoisuuteni korvasi sattuma. Tässä vaiheessa jouduin ajattelemaan, mikä tästä tekee taidetta. Pystynkö yhä perustelemaan taiteeni taiteeksi? Onko tällaisen taiteen tekeminen yhä palkitsevaa, saanko siitä luovuuden ja onnistumisen kokemuksia? Mietin yhä enemmän sattuman vaikutusta maailmaan ja havaitsin helpommin sattuman synnyttämiä visuaalisesti mielenkiintoisia asioita. Kiinnostukseni sattuman vaikutukseen ja sen ilmentymiseen taiteessa ajoi minut myös tekemään siitä tämän tutkielman.

Sattuman merkitystä ei usein tule ajatelleeksi sen ansaitsemassa määrin. Nykytiede pitää mahdollisena, että koko maailmankaikkeus on syntynyt



sattumalta. Skandinavian pinnanmuodot ovat syntyneet jääkaudella jäiden ja sulamisvesien liikkeistä - pitkälti sattumalta (Sotamaa, 2003). Satunnaisuutta on tutkittu tieteen, talouden ja filosofian konteksteissa jonkin verran, mutta taiteessa ei juuri ollenkaan.

Ilmiönä sattuma ylittää kulttuurierot, matemaattiset laskelmat ja tieteelliset käsitykset. Sillä on jatkuva vaikutus kaikkeen tapahtuvaan. Sen voisi sanoa olevan tieteellisen maailmankuvan kannattajallekin ylemmän voiman asemassa. Systemaattisuuteen pyrkivässä yhteiskunnassa tietty älyvapaus ja sattumalle ominainen epäloogisuus ovatkin mielenkiintoisia lähtökohtia myös taiteen luomis- ja syntymisprosessille.

Tässä tutkielmassa haluan selvittää sattuman vaikutusta taiteeseen. Kyseessä on tieteen ja taiteen välinen ilmiö ja projekti, jossa pyrin soveltamaan ja tuomaan sattuman tiedettä taiteen kontekstiin. Mielelläni herättelisin sattumaa laajempänä ja kokonaisvaltaisempänä mahdollisuutena taiteen väljässä ja määrittelemättömässä käsitteessä. Tutkielman taustalla on vahvasti kokeilunhalu. Tavoitteena on kyseenalaistaa taiteilijan oman suunnitelmallisuuden, kontrollin ja tietoisuuden merkitys taiteen tekemisen yhtenä perinteisenä kulmakivenä.

Pidän taiteelle perinteistä lopputuloskeskeisyyttä yliarvostettuna ja taiteen käsitettä kaventavana. Tavoitteenani on luoda ääritilanne, jossa pyrin tekemään taideprosessin lopullisen tuloksen eli teoksen olemuksen ennustamisen mahdottomaksi. Selvitän myös perusteita oman toimintani taiteeksi nimittämiseksi, sekä pohdin taide-käsitteen rajoja. Tutkimukseni aihealue ja kohdeilmiö sijoittuvatkin näiden teemojen ympärille.

Tärkein tutkimusaineistoni on oman kokeilunomaisen taiteellisen työskentelyni pohjalta kirjoitettu projektipäiväkirja. Tämän lisäksi olen lukenut sattumaa käsittelevää kirjallisuutta sekä perehtynyt sattumaa selittäviin käsitteisiin ja määritelmiin.

## 1.1 Tutkimuskysymykset

Miten sattumataide määritellään?

Miksi se on taidetta?

Mitä sattuma tuo taideprosessiin?

Miten se vaikuttaa tekijänsä luovuuden ja onnistumisen tuntemuksiin perinteisistä menetelmistä poiketen?

## 1.2 Aiheen valinnasta

Hauskuus, leikkisyys ja huumori ovat itselleni tärkeitä lähtökohtia taiteen tekemiseen. Taide on minulle suurelta osin leikkiä, sattumataide tarkemmin peliä, jota tiettyjen itse rajaamieni lainalaisuuksien mukaan pelaan tai toteutan. Myös halu tehdä jotakin uutta tai uudella tavalla on yksi motivoivista tekijöistä. Toivon taiteeni herättävän ajatuksia ja keskustelua taiteen tekemisen lähtökohdista, mutta tärkeämpänä pidän kuitenkin taiteen tekemistä oman itseni sekä vain taiteen takia. Lukioaikoina ymmärsin taiteen rajattomat ilmaisumahdollisuudet: mahdollisuus tehdä, mitä haluaa, ilman että kukaan voi väittää sitä vääräksi. Tai tokihan taidetta voi väittää epätaiteeksi, olen itsekin ironisesti nimittänyt omaa taidettani joskus pseudotaiteeksi tai näennäistaitteeksi. Loppujen lopuksi nekin mahtuvat vaivatta taiteen käsitteen alle. Kaikilla tulee olla oikeus tehdä juuri sellaista taidetta kuin haluaa. Taide on kuin opinnäytetyön projektivaiheen otsikko, jonka alle voin kirjoittaa mitä tahansa.

Ajatus taiteen tekijästä käsityöläisenä ja pelkästään taitavana asioiden jäljentäjänä on juurtunut syvälle ihmisten ajatteluun. Tarkoitukseni on sattumataiteeni kautta myös muistuttaa taiteen tekemisen olevan hyvin paljon muutakin kuin käden ja silmän saumatonta yhteistyötä. Ehdotan käsityöläisen roolin korvaamista *löytäjän* tai *oivaltaijan* roolilla, jossa sattuma voidaan hyväksyä taideprosessin normaalina ominaisuutena, ei taiteilijan omalla vaikutuksella peitettävänä vihollisena.

# Teoreettinen tausta

## 2. Menetelmät/aineisto

”-- we have declared that the only basis of understanding is: Art.” (Tzara 1918, 10)

Tutkielmani on kvalitatiivinen tutkimus, jossa tutkin sattumaa taiteessa pääosin oman taidetyöskentelyni kautta. Kokeilen erilaisia vaihtoehtoja sattuman tuomiseksi taideprosessiin ja havainnoin tekemisen aikana syntyneitä omia tuntemuksiani. Tärkeimpänä tutkimusmenetelmänä on näin ollen *taiteellinen tutkimus*. Tarkoituksena on myös selittää ja määritellä itse käyttämäni *satunnaisestetiikka* -käsitettä oman työskentelyn kautta, joten taiteellinen tutkimus tuntui ainoalta täysin selvältä valinnalta tutkimusmenetelmäksi. Apuna käytän sattuman ja taiteen käsitteitä ja sisältöä purkavaa kirjallisuutta. Koska tutkimusaiheena on sattuma taiteessa, koen sitä parhaiten kuvaavaksi tavaksi päiväkirjamaisen havaintojen ja tuntemusten dokumentoinnin. Tekemäni havainnot on siis kirjoitettu reaaliaikaisesti teoksen muodostuessa. Sattuma on omassa epätieteellisyydessään tulkinnanvarainen tutkimuskohde, ja uskon sen näyttäytyvän selkeimmin taideprosessien kautta. Sattuman salliminen taiteen tekemisessä tekee prosessista hyvin hallitsemattoman ja lopputulokset näyttäytyvät hyvin ennalta arvaamattomina. Tutkimus sisältää myös autoetnografiselle tutkimusmenetelmälle tyypillistä omaelämäkerrallista tarkastelua ja dokumentointia.

Tässä tutkielmassa rajaan sattumanvaraisen taidetyöskentelyn kahteen eriasteiseen pääkategoriaan, jotka ovat *avustettu sattuma* ja *täysin hallitsematon sattuma*. Avustetun sattuman tilanteessa luon taideprosessille ja sattuman tapahtumiselle suuntaa antavat puitteet, kuten tekniikan, materiaalit ja välineet, sekä usein myös käytetyn ajan. Itse visuaalinen toteutus jää kuitenkin kokonaan ilman omaa kädenjälkeäni tuoden näin sattuman lopputuloksen ja teoksen muodostumisen kannalta merkittävimmäksi tekijäksi. Toteutukseen valitsen jonkin omasta mielivallasta vapaan välineen, jotka tässä tutkielmassa valikoituivat koneiksi, roboteiksi ja luonnonvoimiksi tai fysiikan laeiksi.

Täysin hallitsemattomassa sattumassa puolestaan edellä mainitut seikat ovat oman kontrollini ulkopuolella: taideteos pitää löytää, jonka takia käytänkin tästä menetelmästä nimeä *löytäminen*. Hallitsematon sattuma voi tapahtua missä ja milloin tahansa. Se voi tapahtua esimerkiksi likaisista jalanjäljistä tai maalipurkin pudotessa kadulle rakennustelineiltä. Löytäminen on erilaisille ympäristön tapahtumille herkistymistä, niiden näkemistä ja oivaltamista. Oivaltajan tehtäväksi taiteellisessa kontekstissa jää oivaltamisen lisäksi löydön dokumentointi, yleisesti valokuvamalla.

Tutkimuksen taiteellinen työskentely on pääosin toteutettu näillä kahdella menetelmällä ja niitä yhdistelemällä. Kiinnostavien esimerkkien löytäminen hallitsemattomaan sattumaan osoittautui kuitenkin huomattavasti avustettua sattumaa työläämmäksi, joten tutkimuksen pääpaino kohdistui avustettuun sattumaan. Käytän hallitsemattoman sattuman esimerkkejä lähinnä vertailukohtina. Harkitsin aluksi sen rajaamista kokonaan pois tutkielmasta asiaankuulumattomana, mutta totesin sen lopulta sattuman monipuolisuuden havainnollistamisen kannalta merkittäväksi tekijäksi ja tutkielman puitteissa perustelluksi.

Sattumaa vaikuttaa käytetyn jossain määrin taiteen luomisen apuvälineenä, mutta usein lähinnä kokeilumielessä eikä kaikkiin sen tuomiin mahdollisuuksiin ole tarpeeksi perehdytty. Tarkoituksena olisi myös kiteyttää tutkielman pohjalta esille nousseita asioita ja luoda eräänlaiset säännöt tai ohjeet tämän kaltaiselle taiteen tuottamiselle ja havainnoimiselle. Tätä kutsuttakoon satunnaisestetiikan manifestiksi, jonka kuitenkin jätän tämän tutkielman ulkopuolelle.

Tärkeiksi lähteiksi nousi muutama sattumaa käsitellyt artikkeli, joista tärkeimpinä suunnittelija Kivi Sotamaan *Muoto*-lehdessä julkaistu *Sattuma designerina* ja Lapin yliopiston informaatikko Rainer Salosensaaren *Agon*-lehdessä julkaistu *Sattuma mielenfilosofiassa - muutamia hajanaisia huomioita*. Sotamaa korostaa artikkelissaan taiteilijasta tai suunnittelijasta riippumattomien tekijöiden käyttöä taide- ja suunnitteluprosesseissa ja omien ajatustensa lisäksi esittelee vastaavia menetelmiä käyttäneitä taiteilijoita ja suunnittelijoita. (Sotamaa 2003, 76-77)

Salosensaari puolestaan pohtii sattuman käsitettä filosofisesti, tehden päätelmiä ja analysoiden sen perustelua olemassa olevaksi asiaksi eri filosofian ajattelijoiden ajatusten pohjalta. (Salosensaari 2005, 4-7)

## 2.1 Taiteellinen tutkimus

Taiteellinen tutkimus on tutkimusmenetelmänä nuori ja muotoutuva, yhä rajojaan hakeva. Keskiössä on tutkijan oma ilmaisu, tässä tapauksessa visuaalisen taiteen tekeminen ja oman taideprosessin tutkiminen. Tutkijan omia kokemuksia ja tunteita verrataan aiempaan tutkimustietoon aiheesta. Tutkimuksen tekijä on itse osana tutkimusta. Vastauksia tutkimuskysymyksiin on tarkoitus löytää luovalla kokeilulla. Tarkoituksena ei ole löytää suoria vastauksia, vaan enemmänkin laajentaa ymmärrystä tutkittavasta aiheesta ja jättää myös tilaa mahdollisille uusille kysymyksille. ”On selvää, että taiteellinen tutkimus ei voi eikä saa antaa varmoja vastauksia. Sen sijaan tulee kyetä tuoreella ja merkittävällä tavalla hakemaan uusia näkökulmia ja asiayhteyksiä erinäisiin teemoihin.” (Hannula, Suoranta, Vadén 2003) Ymmärrystä saavutetaan niin onnistumisten kuin epäonnistumistenkin kautta. Tutkimus luonnollisesti myös pyrkii olemaan muille hyödyllinen. ”Kattokäsittelenä taiteellisessa tutkimuksessa sopisi pitää ajatusta metodista karttana, joka kertoo sekä tutkimuksen tekijälle että sitä lukevalle miten, miksi ja minne tutkimus eteni niin kuin se teki. Se on kartta, joka pyrkii tuomaan esiin tutkimuksen lähtökohdan, etenemisen ja lopputuloksen.” (Hannula, Suoranta & Vadén 2003, 79)

Hannula, Suoranta ja Vadén ovat määritelleet taiteellisen tutkimuksen kuusi peruselektiä:

- 1) ”*Tutkimuksen aiheen ja lähtökohdan mahdollisimman tarkka selvittäminen.*” Tutkimuksen syyt ja tavoitteet on tuotava selkeästi esille, kuten sekin, miksi aihetta on mielenkiintoista tutkia. Edellytyksenä on myös, että aiempiin näkökulmiin uskalletaan ottaa etäisyyttä uutta tutkimusaluetta luodessa. (Hannula et al 2003, 79)
- 2) ”*Tutkimuksen aiheen ja näkökulman sisältämien esioletusten avaaminen.*” Tutkimus liitetään aiempaan tutkimustietoon. Sen suhde aiempiin kirjoituksiin ja niiden traditioihin tulee määrittää omaehtoisesti. Tutkimuksen taustalla ”voi olla

myös tietty tutkimuksellinen alue tai aihe, johon halutaan luoda omaehtoinen, taiteellisen tutkimuksen näkökulma. (Hannula et al 2003, 80)

- 3) ”*Valittujen tutkimusvälineiden ja aiheiden haltuunotto.* Ensinnäkin on selvitettävä, miten ja miksi kyseisiin välineisiin on päädytty. Tämä täytyy osoittaa riittävällä tietämyksellä siitä, miten aihetta on aiemmin käsitelty. On myös pyrittävä omaehtoisen osuvasti oikeuttamaan, miten tutkimus eroaa esimerkiksi filosofiasta, puutarhanhoidosta tai taidekasvatuksesta. Sen ei tule tapahtua niinkään toinen näkökulma kieltäen ja ulos sulkien. Haltuunotto edellyttää oman painopisteen ja näkökulman löytämistä ja perustelua suhteessa aiemmin sanottuun ja väitettyyn.” (Hannula et al 2003, 80)
- 4) ”*Kirjalliset esittämistavat.* Taiteellinen tutkimus täytyy pyrkiä esittämään mahdollisimman johdonmukaisesti, vakuuttavasti, rehellisesti, taloudellisesti ja tarkasti käyttäen tunnettuja kirjallisia tyylejä ja esitystapoja. -- Sen täytyy olla ulospäin suuntautuvaa, asiasta kiinnostuneelle avautuvaa, ei sisäänpäin kääntyvää. Siis avointa ja läpinäkyvää, rohkeaa ja itse itselleen nauravaa.” (Hannula et al 2003, 81)
- 5) ”*Lopputuloksen arviointi.*” Lopuksi kootaan yhteen tutkimuksessa syntyneet kokemukset. Kuten sanottu, tarkoituksena ei suinkaan ole etsiä varmoja totuudenomaisia vastauksia, vaan tuoda esille uusia näkökulmia tutkittavaan asiaan ja jättää tilaa myös jatkokysymyksille. Tutkijalla on tulkinnan vapaus ja velvollisuus. ”On pystyttävä sanomaan jotakin, esittämään tiettyihin edellytyksiin nojaava mielihope.” Tämä liittyy hyvin vahvasti maailmassa olemiseen, siihen, että tutkija on osa tutkittavaa aihetta. Tällöin ei voida lähteä aiheen täydellisen ymmärtämisen tarpeesta, eikä myöskään siitä, että tutkimus tutkii jotain aihetta yhdessä aiheen eri osapuolten ja siihen liittyvien seikkojen kanssa.” (Hannula et al 2003, 81)
- 6) ”*Taiteellisen tutkimuksen edellyttämä tutkimuskäytäntöjen soveltava uudelleenahmottaminen ja adekvaattisuusvaati-*

*musten omaehtoinen tarkastelu.*” Jos ja kun taiteellisen tutkimuksen ala on suhteellisen tuore tekijöille, on se myös yhtä vaativa ja tuntematon sitä lukeville ja arvosteleville. Siten edellä esitetyt vaatimukset koskettavat aivan yhtä voimakkaasti kaikkia taiteellisen tutkimuksen alueella toimivia henkilöitä. ja tällöin itse kunkin täytyy palata kohtaan yksi, siis lähtöruutuun ja pelisääntöjen uudelleen hahmottamiseen. Tämä edellyttää kaikilta osapuolilta joustavuutta ja halua yhteistyössä hahmottaa uusia toimintatapoja ja kriteerejä alan omien edellytysten, vaatimusten ja mahdollisuuksien kautta.” (Hannula et al 2003, 82)

### 3. Terminologia

Tässä osiossa määrittelen tämän tutkielman kannalta olennaiset käsitteet.

#### 3.1 Taide

Tutkielmaani kuuluu paljon omaa pohdintaa tekemäni taiteen taiteeksi määrittelystä, joten koen perustelluksi myös avata taiteen käsitettä lyhyesti.

Itse olen ajatellut, että taide on aina lähtökohtaisesti taidetta, jos tekijä, taiteilija, sen itse taiteeksi määrittelee. Mutta mitä taide sitten on? Suomisanakirja.fi -sivistyssanakirja kertoo taiteen olevan ”merkityksellisinä pidettäviin aistipohjaisiin elämyksiin tähtäävä luova toiminta ja sen tulokset.” (suomisanakirja, taide) Ruotsalainen nykytaiteilija Ernst Billgren vastaa mitä on taide -kysymykseen hausalla vertauksella: ”Samassa mielessä kun fyysikko on atomien joukko joka yrittää selvittää mikä on atomi, taide on keksintö joka pyrkii selvittämään mitä on taide.” (Billgren 2008, 4)

Taide on käsitteenä varmasti yksi vaikeimmin määriteltäviä ja perustuu epätieteellisyydessään enemmän mielipiteisiin kuin faktoihin. *Kaikkien taiteen sääntöjen mukaan* -sanonta onkin näin ajatellen terminologisesti mitäänsanomaton: se sanominen määrittelee sisällöllisesti mitä tahansa asiaa suunnilleen yhtä paljon kuin sanomatta jättäminen. *Kauneus on katsojan silmässä* -sanonnassa osutaan sinänsä asian ytimeen, sillä suurin

osa ihmisistä määrittelee taiteen oman taidekäsitteensä pohjalta. Tässä tosin hypätään jo estetiikan alueelle, sillä taiteen käsitteen tehtävänä ei tietenkään lähtökohtaisesti ole taata tai edustaa pelkästään kauneutta. Billgren toteaaakin, että taidetta katsova sekoittaa helposti pitämisen ja ymmärryksen tunteet ja ottaa oikeuden hyväksyä tai tuomita teoksen taiteeksi oman esteettisen mieltymyksensä mukaisesti. ”Ei voi ymmärtää jotakuta joka ei ole sanonut mitään, mutta hänestä voi kyllä pitää.” (Billgren 2008, 9) Täytyy kuitenkin muistaa, ettei taiteilijan tehtävä ole miellyttää kaikkia ja taidetta voi tehdä vain itseään varten.

Kun taiteen määritelmästä ei tähän päivään mennessä ole päästy yksimielisyyteen, en itsekään luonnollisesti yritä tuhota taiteen käsitettä löytämällä sille tyhjentävää selitystä. Käsite on parhaimmillaan juuri niin laajana ja rajattomana kuin se onkin. Muodostan tätä tutkielmaa varten oman versioni klassikkosanonnasta: olkoon taide taiteilijan silmässä.

## 3.2 Sattuma

Internet-sivistyssanakirjan mukaan sattuma on *”se mitä tapahtuu ennalta arvaamatta tai aikomatta tai suunnittelematta”* (suomisana-kirja, sattuma). Helsingissä Tieteen päivillä 2015 sattumasta ja serendipisyydestä luennoinut Turun yliopiston professori Leena Salmi totesi Royston M. Robertsin kirjan pohjalta sattuman olevan ”tutkijan eteen yllättäen putoava tapaus tai havainto, joka osataan selittää oikein”. (Salmi 2015) Sattuma on siis satunnaisimmillaan tapahtuma, jota emme etukäteen voi aavistaa tai siihen vaikuttaa. Määrittelyn kannalta olennaista vaikuttaisi kuitenkin olevan tapahtuman tunnistaminen tai selittäminen sattumalta tapahtuneeksi.

Rainer Salosensaari puolestaan toteaa Sattuma mielenfilosofiassa -artikkelissaan sattuman liittyvän läheisesti kausaliiteettiin eli syy- ja seuraus-suhteeseen. Kausaliiteetti pohjaa ihmisen luontaiseen tarpeeseen etsiä asioiden tapahtumiselle syitä, mutta ”koska emme vielä tiedä kaikkia syy-seuraus -suhteita, joudumme joissakin tapauksissa turvautumaan sattuman käsitteeseen.” (Salosensaari 2005, 5) Näin ollen hän toteaa sattuman olevan väliaikaiseen tietämättömyyteen liittyvä käsite, jolloin tiedon määrän lisääntyessä sattuman asema vähenisi vähitellen, mutta



toisaalta toteaa myös, että ”tiedon määrän lisääntyminen ei ole poistanut sattuman roolia maailmasta” ja ”kvanttifysiikka ja todennäköisyyslaskenta puhuvat sen puolesta, että todellisuuteen todella liittyy laskemattomia elementtejä, maailma on epämääräinen.” (Salosensaari 2005, 4)

Filosofisesti sattumaa voisi pohtia loputtomiin, mutta tämän tutkielman puitteissa en koe aiheelliseksi syventyä sen mahdolliseen olemassaoloon enempää. Tässä tutkielmassa käytän sattuma-termiä kuvaamaan nimenomaan ennakoimattomia tapahtumia taiteessa. Aalto-yliopiston professori Ari Sihvola kirjoitti: ”Taiteellinen luova hetki on varmastikin -- sattumalle altis, mutta toisin kuin tieteessä, taiteessa tulosta ei tarvitse perustella: taideteos on perustelu itsessään.” (Sihvola 2015, 26)

### 3.2.1 Sattuma ja estetiikka

Helsingin yliopiston verkkosivuilla estetiikan tieteenala määritellään seuraavasti:

*”Estetiikan tutkimuskohteina ovat taiteeseen ja kauneuteen liittyvät filosofiset kysymykset. Viime aikoina myös erilaiset ympäristön ja arkielämän ilmiöt samoin kuin kysymykset modernia maailmaa luonnehtivista havaitsemisen ja kokemisen tavoista ovat nousseet tärkeiksi aiheiksi perinteisempien taidetta koskevien tarkastelujen rinnalle.”*

Erotaakseni oman taidetyöskentelyni muusta sattumaan liittyvästä taiteesta olen ottanut käyttöön *satunnaisestetiikan* käsitteen. Käsitteen perusajatus on, että taiteen tekemisen keskiössä on sattuma ja lähtökohtana sen aikaansaaminen taideprosessissa. Teoksen suunnittelun ja tekemisen pääpaino on siis joko sattuman kautta tapahtuvan, visuaalisen jäljen jättävän sattuman tai sen seurauksen dokumentointi tai avustava valmistelu satunnaisen tapahtuman toteutumiseksi. Teoksen visuaalista muotoutumista on tarkoitus kontrolloida mahdollisimman vähän.

Satunnaisestetiikasta puhuttaessa olisi oikeastaan täsmällisempää puhua *onnesta* kuin sattumasta, sillä optimaalisena tuloksena olisi estetiikan käsitteen mukaisesti teoksen miellyttävyys visuaalisesti. Estetiikka kuitenkin on katsojakohtainen määritelmä, ja satunnaisestetiikan

mukaisen teoksen esteettinen puoli syntyy, jos syntyy, nimensä mukaisesti sattumalta. Se ei kuitenkaan ole välttämätön, vaikkakin yleensä toivottu lopputulos.

Täysin odottamattomia tapahtumia taideprosessissa voisi puolestaan kategorisoida edelleen *vahingoiksi*. Jos vahinko aiheuttaa positiivisen lopputuloksen, se voidaan vielä määritellä erikseen *serendipiseksi* tapahtumaksi. Termiä *mielivaltainen* käytetään puolestaan joskus kuvaamaan sattumanvaraisuutta, mutta itse koen sen harhaanjohtavaksi johtuen sen yhteydestä yksilön mielivaltaiseen päätöksentekoon, jota sattumataidetta tehdessäni nimenomaan pyrin välttämään.

Sattuma-käsitteen merkityksistä mainittakoon vielä, että sattumalla tarkoitetaan myös esimerkiksi keittopadassa kauhaan osuvaa lihanpalaa. (Suomisanakirja, sattuma) Länsimaisessa yltäkylläisyydessä eläessä on opiskelijanakin varaa laittaa keittoon tarpeeksi syötävää jokaiselle lusikalle, mutta taideprosessin liemestä satunnaisesti nousevat makupalat aiheuttavat odottamattomia, usein iloisia yllätyksiä kerta toisensa jälkeen.

### 3.3 Serendipisyys

Serendipisyys tai serendipiteetti on käsite, jolla tarkoitetaan kykyä ”tehdä onnekkaita ja odottamattomia keksintöjä ja löytöjä sattumalta” (Roberts 1989, 4). Suomen kielessä termi on ollut vuodesta 1998, jolloin Robertsin aihetta käsittelevä kirja *Sattuma tieteessä* suomennettiin. Käsitteen (engl. Serendipity) muodosti englantilainen taidehistorioitsija Horace Walpole jo vuonna 1754. Sen taustalla oli hänen lukemansa satu kolmesta Serendipin prinssistä, jossa prinssit ”löysivät koko ajan, sattuman kautta ja terävä-älyisyyden avulla asioita, joita eivät olleet etsimässä”. Serendip on Sri Lankan vanha nimi. (Roberts 1989, 4-5)

Satunnaisestetiikan kannalta serendipisyys on keskeinen käsite, sillä se liittyy nimenomaan positiiviseen, odottamattomaan tapahtumaan, joita satunnaisestetiikan mukaisessa taiteen tekemisessä pyritään löytämään ja saamaan aikaan. Taiteilijalla voidaan katsoa olevan tämä oivaltamisen kyky, joka on syntynyt sattumaan perehtymällä ja sen havaitsemiseen herkistymällä. Tarkennettuna serendipisyys tarkoittaa jonkin

asian keksimistä tarkoituksetta: ”sitä, että sattumalta keksitään jotain, mitä ei etsitty.” (Roberts 1989, 4.) Sananmukaisesti serendipisyyden mukaista taidetta olisi siis teos, jonka lopullinen muoto ei ole sellainen kuin odotettiin, mutta kuitenkin tekijää miellyttävä, tai vielä laajemmin jotain, jonka ei oletettu alun perin olevan taidetta ollenkaan. Käsitteellä tosin viitataan alun perin tieteellisten löytöjen tekemiseen, mutta se on mielestäni hyvin kuvaava ilmentämään myös taiteen saralla tapahtuvia luovia oivalluksia. Roberts esittää myös pseudoserendipisyyden käsitteen, jolla puolestaan tarkoitetaan ”sattumalta keksittyjä keinoja päästä etsittyyn päämäärään”. (Roberts 1989, 5) Taiteen kontekstissa pseudoserendipisen teoksen tulisi siis olla sellainen, jossa haluttu lopputulos on saavutettu sattumalta.

### **3.4 Automatismi**

Automatismi on surrealismien ja dadan ohella yksi varhaisista innoittajistani. Surrealistien kehittämällä automatismilla pyritään sivuuttamaan tietoisuus taiteen tekemisessä ja ammentamalla ideat suoraan alitajunnasta, johon pyritään esimerkiksi improvisaation avulla. Wikipediassa automatismien todetaan olevan ”menetelmä, jossa taiteilija antaa sattuman määrittellä joko osittain tai kokonaan lopputuloksen”. Kyseeseen sitaattiin kiteytyy myös satunnaisestetiikan perusajatus, joskin huomattavimpana erona automatismiin on se, ettei satunnaisestetiikassa piirustusvälinekään ole edes alitajuisesti ohjattavissa.

## **4. Sattuman historia taiteessa**

Tässä kappaleessa esittelen muutamia sattumaa hyödyntäneitä taitelijoita ja suunnittelijoita sekä heidän teoksiaan ja niissä käytettyjä sattuman ilmentämisen tapoja.

Sattumaa hyödyntävä taide vaikuttaa usein keskittyvän matemaattiseen satunnaisuuteen, jossa sattuma tuotetaan esimerkiksi numeroimalla teoksessa käytettävät asiat ja tämän jälkeen valitsemalla niistä teoksiin päätyvät sattumanvaraisesti generoitujen numeroiden perusteella tai yksinkertaisesti arpomalla. Vastaavalla tavalla voidaan määrittää oikeas-

taan kaikki teokseen liittyvät muuttujat: koko, materiaalit, tekniikka tai esimerkiksi piirrettävän viivan pituus ja suunta, jopa lopullisen teoksen ripustus. (Spiegelhalter 2010)

Toinen usein esiintynyt lähtökohta sattuman hyödyntämisessä on *itse-muodostuminen* (Self formation), jolla tarkoitetaan tässä yhteydessä fysiikan lakien ja luonnonvoimien vaikutusta visuaaliseen prosessiin. Esimerkiksi orgaanisen aineen itsenäistä muotoutumista ja painovoimaa on kokeiltu teoksen muotoutumiseen vaikuttavina tekijöinä. (Kim 2014-2015)

Sattumalla on taiteessa jo noin satavuotinen historia. Ensimmäisinä sattumaa tarkoituksellisesti hyödynsivät 1910- ja 1920-lukujen dadaistit, jotka pyrkivät kääntämään päälaelleen taiteen aiemmat peruskäsitykset ja lähtökohdat. Liikkeen nimi saattaa olla sattumanvaraisesti valikoitunut sanakirjasta, joskin nimen alkuperästä on useita teorioita. Dadan edustajien perimmäisenä tavoitteena oli aiheuttaa kohua pyrkimällä järjettömyyteen ja kaaokseen, *anti-taiteeseen*. Sattumaa lähinnä kokeiltiin järjettömyyttä vahvistavana tehokeinona. Esimerkiksi Tristan Tzara, yksi liikkeen perustajista, harjoitti sattumanvaraista runoutta arpomalla runoon valittavat sanat hatusta nostamalla. Dadaan liittyvä sattuma vaikuttaa kuitenkin verhoutuneen liikkeen korostettuun järjettömyyteen, eikä tällöin vielä päässyt yksittäisenä ilmiönä oikeuksiinsa taidekontekstissa. (Wikipedia: Hugo Ball; Dada; Cut-up technique) Dadaa seurasi surrealistien kehittämä automatismi, jolla pyrittiin käden tiedostamattomaan liikkeeseen piirtäessä tai maalatessa.

John Cage on yksi tunnetuimmista sattumaa taiteessaan hyödyntäneistä taiteilijoista ja kenties ainoa, jonka taiteilijanuralla sattuma on ollut pitkälti pääpiirteenä. Hänet tunnetaan parhaiten avantgardistisista satunnaissävellyksistä, mutta vähemmän tunnettua puolta hänen tuotannostaan edustavat visuaaliset teokset. Cage käytti sattumaa apuna edellä mainitun esimerkin mukaisesti muun muassa numeroimalla työssä mahdollisesti käytettävät välineet ja materiaalit ja tämän jälkeen generoimalla satunnaisia numeroita saadakseen aikaan satunnaisen valinnan vaihtoehtojen pohjalta. Numeroidut, mahdollisesti työssä käytetyt esineet, tässä tapauksessa kivet, järjestettiin numeroiden perusteella riveihin. Avustajat lukivat tietokoneohjelmalla sattumanvaraisesti luotuja numeroita, joiden perusteella valittiin rivi, jolta työssä käytetty

kivi valittiin, sivellin, jota työssä käytettiin, sekä kivien asento paperilla. Tämän jälkeen hän maalasi kiven ääriviivat paperille. Samanlaista arvontasysteemiä hän käytti myös näyttelyn ripustuksen suunnitteluun: teokset kiinnitettiin seinälle numeroiden sattumanvaraisesti osoittamaan kohtaan. Kyseiset teokset olivat esillä Kettle's Yardin näyttelyssä *Every Day is a Good Day*. (Spiegelhalter 2010)

1960-luvun amerikkalaiset minimalistit ja post-minimalistit hyödynsivät taiteessaan prosessityöskentelyä ja tutkivat ”sekä prosesseihin perustuvia taideteosten syntytapoja että itse taideteosta prosessina.” Minimalistien työt eivät lopputulokseltaan suoranaisesti edusta sattumaa, mutta prosessikeskeisyydessä oli pyrkimystä tiettyyn hallitsemattomuuteen ja lopputuloksesta piittaamattomuuteen. Esimerkiksi kuvanveistäjä Donald Judd ”yrityi vapautua sommittelusta ja etsi metodia, joka olisi jollain tapaa suora ja ”vääjäämätön.”” (Sotamaa 2003, 76)

Samoihin aikoihin Italiassa syntynyt liike Arte Povera vastasi perusajatuksiltaan amerikkalaista minimalismia. Liikkeen edustajat hyödynsivät taiteessaan itsemuodostumista, eli teoksen muodostuminen jätettiin pitkälti fysiikan lakien tai luonnonvoimien varaan. Eräs liikkeestä vaikuttaneita saanut taiteilija on japanilainen Tokujin Yoshioka, joka hyödynsi *Natural Crystal Chair* -teoksessaan (2008) luonnonkristallia. Kristallin itsenäinen kasvuprosessi loi vähitellen teoksen lopullisen olomuodon. (Kim 2014-2015) Taiteilijalle tiedostamaton itsemuodostumisprosessi sisältää mahdollisista ennako-oletuksista huolimatta sattumanvaraisuutta, vaikkakin monet itsemuodostumisprosessit lienevät nykytieteen keinoilla selvitettävissä. Sattuman kannalta olennaista onkin, kuinka paljon teoksen luoja haluaa etukäteen selvittää hyödyntämiensä itsemuodostuvien asioiden ominaisuuksia. Jos jotain yllättävää tapahtuu, kyseessä on kiistatta sattuma.

Robert Smithsonin vuonna 1970 luoma *Spiral Jetty* on suuri ympäristötaideteos, joka on rakennettu pääasiassa mudasta ja kivistä Yhdysvaltain Utahiin, Great Salt Laken rannalle. Teos on jatkuvasti eri luonnonvoimien vaikutuksessa, joka saa sen muuttamaan vähitellen olomuotoaan. Esimerkiksi järven suolaisuus on muuttanut alun perin tummat kivet vaaleammiksi, ja järven vaihteleva pinnankorkeus puolestaan määrittää, milloin teos on ylipäättään näkyvillä. (Wikipedia, *Spiral Jetty*) Sattuma siis vaikuttaa ympäröivän luonnon olosuhteiden

kautta jatkuvasti teoksen olomuotoon. Sotamaa kiteyttää artikkelissaan Smithsonin halunneen siirtää ”katsojan huomion pois taiteilijan tarkoin määräämästä lopputuloksesta teoksen prosessimaisuuteen ja sattumanvaraisuuteen.” (Sotamaa 2003, 76)

Brasilialainen kuvanveistäjä Ernesto Neto hyödynsi taiteessaan käden virheliikkeitä ja epätarkkuutta. Esimerkiksi Casa Flora -teos (2003) ”on rakennettu leikkaamalla suurella sahalla kappaleita vaahtomuovista ja rakentamalla niistä tiloja. Sahaamisen mekaniikka aiheuttaa kappaleiden pintarakenteen ja muotojen osittaisen sattumanvaraisuuden.” (Sotamaa 2003, 77) Epätarkkuus ja suurpiirteisyys lopputuloksessa on siis tavoiteltua, mutta ei hallittua.

## 5. Sattuman pohdintaa taiteen työvälineenä

*”Samaan tapaan kuin aikoinaan joku primitiivinen heimolainen kaivoi nenäänsä, huomasi sateen alkavan ja kehitti hienostuneen tavan kaivaa nenäänsä erittäin tarpeellisen sateen aloittamiseksi, me liitämme taloudellisen vaurauden johonkin Keskuspankin johtokunnan koronlaskuun tai yhtiön menestyksen uuden pääjohtajan nimittämiseen sen ”peräsimeen”.”*

(Taleb 2004, 33)

Ihmiselle on ominaista etsiä sattumalta tapahtuneille asioille selityksiä eikä uskoa tai myöntää niiden tapahtuneen todella sattumalta. On luontaista haluta kunnia itselleen esimerkiksi omasta menestyksestä elämässä, vaikka suurempi merkitys olisikin onnella kuin taidolla tai ahkeruudella. Sattuma pyritään kieltämään epätotena oman suorituksen arvon kohottamiseksi. Esimerkki saattaa vaikuttaa tässä yhteydessä etäiseltä, mutta tätä lienee tapahtunut paljon myös taiteen saralla. Matemaatikko ja optiomeklari Taleb viittaa lyhyesti myös taiteeseen todeten symbolismiin syntyneen ”*kyvyttömyydestämme ja haluttomuudestamme hyväksyä satunnaisuus*”. (Taleb 2004, 34) Toisaalta tiedeyhteisössä onnen ja sattuman kautta tehdyissä eli serendipisissä löydöissä tai keksinnöissä kerrotaan keksijöiden jakavan kunnian sattuman kanssa innokkaastikin (Roberts 1989, 5). Mullistavan tieteellisen löydön tekijä tekee löydöstään tietenkin tieteellisessä mielessä entistä mielenkiin-

toisemman, jos paljastaa sattuman olleen sen löytymisen takana.

Tutkimassani ja toteuttamassani sattumataiteessa tilanne on lähtökohdiltaan kuitenkin erilainen, kun tutkimuskohteena on nimenomaan visuaalisena ilmenevä ja taiteeksi määriteltävä sattuma ja tarkoitukseensa päinvastoin oman vaikutuksen minimoiminen prosessissa ja lopputuloksessa. Sattuma pitäisi oikeastaan määritellä yhdeksi taiteen tekniikaksi normaalisti teoksen yhteydessä ilmoitettujen materiaalien ja välineiden joukossa, miksei myös innoittajaksi tai aiheeksi. Satunnaisestetiikan mukaisessa taiteessa sattuma on oikeastaan lähtökohtaisesti aina teoksen aiheena, ellei aihetta erikseen valita. Mielenkiintoiseksi kysymykseksi muodostuukin näiden sattumien mahdolluttaminen taiteen käsitteen alle.

Mitä vähemmän suon itselleni kontrollia tekemiseeni, sitä voimakkaammaksi ja helpommin havaittavaksi sattuma nousee. Sattuman näkeminen ja tapahtuminen usein toki vaatii omat alkuvalmistelunsa ja herkistymisen tapahtuvan huomioimiseen. Jos aivomme eivät automaattisesti pyrkisi vaikuttamaan ympärillä tapahtuviin asioihin selviytymisemme kannalta suopeasti, eläisimme täysin ennakoimattomassa maailmassa vailla tietoa tulevasta. Tilanteen tasalla pysyminen on mitä luultavimmin ollut evoluutiolle välttämätöntä, joten vailla tätä ominaisuutta emme todennäköisesti olisi kehittyneet planeettamme muokkauksesta päättäväksi valtalajiksi, vaan jääneet kenties sattumanvaraisiin suuntiin lenteleviksi karpäsiksi kesäyössä.

Kivi Sotamaa puhuu Sattuma designerina -artikkelissaan prosessityöskentelystä, jolla hän tarkoittaa taide- tai suunnitteluprosessissa tietoisesti sallittavaa itseohjautuvuutta. Itseohjautuvuuden sallimisen tarkoituksena on tuoda prosessiin jotakin tekijän tahdosta ja kontrollista riippumatonta, joka sattuman kautta vaikuttaa teoksen muodostumiseen. Suunnittelijan tulisi hänen mukaansa pyrkiä hyödyntämään ennalta arvaamattomia tekijöitä valjastamalla ne palvelijoikseen. Hän korostaa suunnittelijan velvollisuuden olevan prosessin alulle panemisessa sen etenemisen ohjailun sijasta ja pysymistä askeleen päässä itse kohteesta: ”suunnittelijan roolina on luoda ja rakentaa prosessi ja siinä toteutettavien muunnosten säännöt. Itse muoto hahmottuu ”automaattisesti”. -- hän ohjaa prosessia, mutta vaikuttaa vain välillisesti tuotettavaan kohteeseen, oli se piirustus tai fyysinen rakenne.” Hän pitää

menetelmää tärkeänä apuvälineenä tilanteessa, jossa taiteilija tai suunnittelija haluaa päästä ”ulos henkilökohtaisista ja samalla subjektiivisista rajoistaan.” Esimerkiksi monikulttuurisuutta suosivassa suunnittelussa hän pitää ennen kaikkea tärkeänä tätä omasta vaikutuksesta riippumattonta näkökulmaa. Hän uskoo odottamattomien tekijöiden vaikutuksen tuovan myös mukavuutta taidetyöskentelyyn. (Sotamaa 2003, 77) Sotamaan esittelemä itseohjautuva prosessityöskentely on hyvin lähellä tässä tutkielmassa toteuttamaani taidetyöskentelyä.

## Tutkimusosio

### 6. Taiteellinen työskentely

Tässä luvussa kerron taiteellisen tutkimustyöskentelyni etenemisestä esimerkein ja tuon ilmi taideprosesseissa esiin nousseita ajatuksia ja huomioita. Kolmessa ensimmäisessä alaluvussa käsittelen avustettua sattumaa hyödyntäviä esimerkkejä. Neljännessä alaluvussa tarkastelun kohteena on kaksi esimerkkiä hallitsemattomasta sattumasta ja löytämisestä.

#### 6.1 Ensimmäinen kokeilu

*”When I am in my painting, I’m not aware of what I’m doing.” (Jackson Pollock)*

Ensimmäisessä kokeessa hyödynnän patterikäyttöistä selänhierontalaitetta, jonka kolmeen hierontatassuun kiinnitin kuhunkin erivärisen taululiidun palan sinitarralla. Tarkoituksena on hyödyntää laitteen tärinän aiheuttamaa liikettä ja käyttää sitä kontrolloimattomana piirustusvälineenä. Väreiksi valikoitui sattumanvaraisesti sininen, turkoosi ja oranssi. Teoksen pohjaksi levitin kolme 45 senttimetrin levyistä ja noin 140 cm pitkää paperisukaletta. Koko kuva-alueen koko on siis noin 135



x 140 cm.

Alkuvalmistelujen jälkeen asetan laitteen keskelle paperipohjaa ja käynnistän sen. Laite lähtee oitis liikkeelle jättäen jälkeensä kolme eriväristä viivaa. Innostun, tähän toimii. Olin odottanut aikaisemman kokeilun perusteella liikkeen olevan jokseenkin pyörivää, funktionaalista ja itseään toistavaa, mutta yllätyksekseni laitteen liikeradat ovat hyvin ennalta arvaamattomia ja epärationaalisia; ilmeisesti tassuihin kiinnitetyt liidut vaikuttavat merkittävästi laitteen liikkumiseen. (Kuva 1)

Jään tarkkailemaan teoksen muodostumista. Välillä laite ajautuu reunan ulkopuolelle, jolloin nostan sen takaisin paperin keskelle, jollei se palaudu paperille ilman apua. Jokseenkin ongelmallisiksi osoittautuvat myös paperien reunat, joihin laite silloin tällöin jää tökkimään, mutta yleensä selvittäen esteen kuitenkin ilman apua. Välillä laite saattaa vaeltaa pitkänkin matkan, yleensä kaarevaa liikerataa noudattaen, kun taas välillä se jää värittämään tiettyä pientä aluetta pitkäksikin aikaa.

Huomattavasti eniten aikaa laite näyttäisi käyttävän työn pohjoispäädyn piirtämiseen. Tämänkin takana on ilmeisesti vain sattuma; tarkistin jopa lattian kaltevuuden vatupassilla, mutta en löytänyt siitä merkittävää viettoa mihinkään suuntaan.

Noin 15 minuutin kuluttua yksi liiduista alkaa olla lopussa, jolloin sitä ympäröivä sinitarra alkaa laahata paperiin muuttaen liikettä dramaattisesti. Liikkuminen ympäriinsä vähenee ja hidastuu ja muuttuu ennemmin täriseväksi ja nykiväksi, joka muuttaa myös siitä jäävää jälkeä mielenkiintoisesti. Annan laitteen jatkaa teoksen työstämistä, kunnes huomaan, että kuluneimmasta liidusta ei enää jää jälkeä. Vaihdan liidun tilalle toisen, sinisen tilalle valikoitui magenta. Vapautan laitteen jälleen paperin keskelle, ja huomaan heti, että liikerata muuttui jälleen enemmän paikkaa vaihtavaksi kuin paikallaan pyöriväksi. Tämä johtuu ilmeisesti parin millimetrin korkeuseroista liidunpalasten välillä, jotka aiheuttavat pienen epätasapainon. Ilman liituja laite toistaa hyvin homogeenistä pyörimisliikettä.

Laitteen harhailu jatkuu kuitenkin vain minuutteja, jonka jälkeen se rupeaa piirtämään ympyrää. Siitä muotoutuu yllättävän kaunis: Uloin kehä muodostuu oranssin liidun pyörimisliikkeestä, sen sisälle taas

syntyy punainen pallo toisesta tassusta, kolmannen, turkoosin tassun piirtäessä näiden väliin haaleaa sävyä, sekoittuen sekä oranssiin että magentaan. (Kuva 2) Annan laitteen jatkaa tätä ympyrää, kunnes turkoosi liitu on kokonaan loppunut. Päättän työn olevan valmis. (Kuva 3)

Tuntemukset ovat, kuten odotin, erilaisia kuin perinteisessä kuvan tekemisessä. Tuntuu omituiselta seistä vieressä, kun laite tekee työn puolestani. Oloni on kuitenkin tyytyväinen ja riemukas. Laitteen sattumanvaraista liikkumista ja kuvan tuottamista on mielenkiintoista ja rentouttavaa seurata. Koen myös suurta tyytyväisyyttä ideastani, jonka aiemmin olin pelännyt kompuroivan käytännön ongelmiin. Minulla oli ennako-oletukseni teoksen muodostumisprosessista, jotka osoittautuivat pitkälti perättömiksi, sillä laitteen liikeradat eivät olleet juuri lainkaan toistuvia ja keskenään samankaltaisia. Tämän takia satunnaisuuden käsitteen voidaankin nähdä laajenneen kyseisen työn kohdalla paremmin serendipiseksi.

En lähtökohtaisesti yritä löytää kuvasta merkityksiä tai ajattele sen esittävän mitään, mutta olen silti huomannut etsiväni alitajuisesti abstrakteista kuvista jotakin esittävää: se on luonnollinen tapa tulkita kuvaa, selvittää aluksi, esittääkö se jotain.

Aluksi kuvasta vaikutti muodostuvan jonkinlaista hahmoa esittävä, mutta nyt näen siinä enemmänkin karttamaisen kuvion. (Kuva 3) Eri puolille muodostuneet ympyrät tuovat mielikuvan tiettyjen alueiden merkitsemisestä ja korostamisesta. Ajatus on mielenkiintoinen, sillä juuri näiden ympyröiden tekemiseen laite käytti eniten aikaa. Alan automaattisesti ajatella, miksi ympyrät syntyivät juuri näihin paikkoihin, mitä erityistä niissä on verrattuna muuhun, tyhjemmäksi jääneeseen paperialaan. Miksi laite saattaa piirtää samaa kohtaa kymmenenkin minuuttia, mutta tämän jälkeen lähtemällä täysin varoittamatta suunnistamaan suoraviivaisesti läpi paperin? *Miksi?* Huomaan omassa ajattelussani sattuman hyväksymisen vaikeuden, miten tärkeää ihmiselle on saada jokin selitys ympärillä tapahtuviin asioihin. Olen seurannut teoksen muodostumisprosessin alusta loppuun, mutta miksi se lopulta näyttää juuri tältä, siitä minulla ei ole aavistustakaan. Tämä on uusi ja hyvin omituinen ajatus, kun kyseessä on oma taideteos. Sattumassa on perinteisessä mielessä todella jotakin jumalallista; kuin jokin suuri ja

selittämätön, ennakoimaton voima, joka laittaa minut taiteen tekijänä polvilleen, kutistaa mitättömäksi, jos on kutistaakseen. Mitätöi omat toiveeni ja visuaaliset mieltymykseni ja pakottaa hyväksymään oman työni sellaisina miksi ne muotoutuvat. Tässä vaiheessa on syytä muistaa, että kirjoitan edelleen omasta taideprosessistani.

Onnistumisen tunne kohdistuu pääasiassa suunnitteluprosessiin ja sattumatilanteiden keksimiseen, ja tämä korostuu entisestään valmiita töitä tutkiessa. Itsetyytyväisyyden rinnalla koen oikeastaan omituista kunnioitusta, jonka kohdetta on vaikea kanavoida. Se ei kohdistu itseeni eikä apuvälineenä käyttämäni laitteeseen, sillä emme kumpikaan ole tietoisia teoksen lopputuloksesta. Tuntuu kuitenkin vaikealta myöntää kunnioittavani sattumaa sellaisenaan, sillä voiko kunnioituksen kohdistaa johonkin, joka ei oikeastaan ole mitään, mutta joka kuitenkin kuvaa asioiden tapahtumista, no - sattumalta. Kompuroin jälleen omaan logiikanhakuisuuteeni ennen kuin tajuan pakottaa itseni hyväksymään logiikan olemattomuuden.

## 6.2 Toinen kokeilu

Toisessa kokeilussa otin välineeksi tussit. Aloitin kiinnittämällä kuhunkin selänhierontalaitteen kolmesta tassusta normaalin permanenttitussin, kaksi mustaa ja keltaisen. Valitsin tarkoituksella samankokoiset tussit nähdäkseni piirtimen koon ja materiaalin vaikutuksen laitteen liikkeeseen edelliseen kokeiluun verraten. Arviolta suurimpana erona edelliseen kokeiluun on se, että tussit on tällä kertaa kiinnitetty laitteen tassujen varsiin, ei niiden pohjaan, jolloin liikkeen aiheuttavat tassut ovat suorassa kontaktissa paperiin.

Liitujen vaihtaminen tusseihin ja kiinnityskohdan muuttaminen muutti jälleen dramaattisesti laitteen liikkumista. Nyt liike on alun perin odotamaani toistuvaa ja pyörivää. Laite liikkuu paperilla rauhallisesti ja harmonisesti pyörien, siirtyen aina muutaman millimetrin jokaisella kierroksella. (Kuva 4) Yhdenussin viiva on selvästi enemmän pointillistista kuin kahden muun. Tämä johtuu mahdollisesti sen kärjen kovuudesta, joka kenties ei anna laitteen tärinälle periksi kahden muun tavoin vaan jättää jälkeensä viivan sijasta pistejanan. Ympyrät pysyvät pääosin samankokoisina, joskin välillä laite piirtää hieman suuremman

kehän palaten kuitenkin taas vakiokokoisten ympyröiden piirtämiseen. Välillä laite pysähtyy pidemmäksi piirtämään tiettyä ympyrää, tuottaen näin eri vahvuisista viivoista koostuvia ympyröitä. Kokonaiskuvaksi alkaa muodostua näistä kehistä koostuva suurempi ympyrämäinen kuva-alue, joka ei kuitenkaan noudata yksittäisille ympyröille ominaista säännönmukaisuutta ja symmetriaa.

Laite ei tee samantapaisia täysin odottamattomia siirtymiä kuin edellisessä kokeilussa, vaan näyttää toistavan alusta asti valikoitunutta liikettä loputtomiin. Toistuvaa liikettä on hypnoottista seurata. Tuntuu vaikealta käsittää, miten täysin toiseen tarkoitukseen suunniteltu laite pystyy virheliikkeellään tuottamaan jotakin näin visuaalisesti näyttävää. Laitteen oltua pitkään samassa kohdassa päätän työn olevan valmis. (Kuva 5)

Toteutin useita pienehköjä (n. 50x50 cm) töitä, joissa kokeilin erilaisia tussiyhdistelmiä ja -määriä. Jokaisessa jälki on hyvin toisistaan poikkeavaa.

Seuraavaksi vaihdoin keskenään samankokoiset permanenttitussit erikokoisiin maalitusseihin. Kaksi tusseista, oranssi ja punainen, ovat keskenään samankokoisia, kolmantena piirtovälineenä on selkeästi isokokoisempi sininen maalitussi. Tussien raskasrakenteisuus näyttää kuormittavan laitteen moottoria aiempia kokeiluja enemmän, ja liike onkin selvästi aiempaa hitaampaa, joskin yhä tasaisen pyörivää. Laite hidastuu entisestään ja yhtäkkiä liike muuttuu yllättäen tärisäväksi, edestakaisen sahaavaksi ja päämäärättömäksi, täysin päinvastaiseksi. Arvelen tämän johtuvan laitteen patterien tyhjentymisestä, ainakin laite näyttäisi nyt olevan silminnähden vaikeuksissa raskaita tusseja raahatesaan. Tietenkin myös tussien laadulla ja koolla on suuri merkitys liikeratoihin, samoin tussien välisellä kokoerolla, jos niitä on laitteessa kiinni useampi. Maalitussit näyttävät liukuvan paremmin paperia vasten kuin kovempikärkiset permanenttitussit. Laitteen jäädessä virranpuutteeseen lopulta paikalleen tärisemään päätän työn olevan valmis. (Kuva 6)

Ajattelin antaa laitteelle vielä mahdollisuuden ennen patterien vaihtoa. Keventääkseni liikutettavaa massaa kiinnitin vain yhden, ensimmäisessäkin tussikokeilussa käytetyn mustan permanenttitussin laitteen kylkeen. Jälki on jälleen täysin uudenlaista: laitteen liikkumisessa ei näytä olevan enää pienintäkään logiikkaa tai toistuvaa liikerataa. Se

vaihtaa sekä liikkumis- että pyörimissuuntaa taukoamatta, jättäen jälkeensä täysin ennustamatonta mustaa serpentiinimäistä jälkeä. Mielenkiintoista on myös, että laite kulkee paperin keskeltä yläkulmaan, sitten toiseen ja lopulta alaspäin ylittämättä kuitenkaan paperin reunoja vaan onnekkaasti seuraten sen rajoja. Liike hidastuu jälleen, muuttuen lopulta paikallaan täriseväksi, jolloin päätän teoksen olevan valmis ja laitteen uusien patterien tarpeessa. (Kuva 7)

Näiden kokeilujen jälkeen tulen ajatelleeksi, että selvittämällä kaikki laitteen liikkeeseen vaikuttavat muuttujat voisi sattuman vaikutusta halutessaan karsia huomattavasti. Olen kiinnostunut nimenomaan hallitsemattomuudesta taiteessa, eikä tavoitteenani ole selvittää todennäköisiä lopputuloksia etukäteen, vaikka se ilmenisikin mahdolliseksi. Tässä yhteydessä analysoin vain kullakin teknisellä kokoonpanolla ensimmäistä tuotettua kuvaa, jotta en etukäteen voisi edes alitajuisesti vaikuttaa niiden muokkautumiseen. Myöskään tilannetta, jossa piirtimet kiinnitettäisiin uudestaan samaan kohtaan, korkeuteen ja asentoon millimetrin tarkkuudella, on käytännössä mahdoton toteuttaa. Vaikkakin piirtimien keskinäinen vaihtelu, materiaalit sekä patterien virtamäärä vaikuttavat osaltaan muuttavan laitteen liikettä ja tätä kautta teoksen syntyä, en kuitenkaan kesken teoksen valmistumisen tapahtuneiden muutosten perusteella usko, että teoksen lopputulosta voitaisiin absoluuttisesti ennustaa etukäteen.

### 6.3 Kolmas kokeilu

Kolmannessa kokeilussa otin välineekseni Roomba -robotti-imurin, jonka takaosaan kiinnitin mustan permanenttitussin. Roomba on pyöreä, halkaisijaltaan noin 40x40 cm, itsenäisesti liikkuva imuri, joka esteeseen törmätessään kääntyy ja jatkaa etenemistään eri suuntaan. Tähän kokeiluun varasin isomman pinta-alan, noin 190x220 cm, jotta imurilla olisi tarpeeksi tilaa liikkua. Ympäroin paperin reunat erilaisella irtaimistolla, jotta imuri ei pääsisi liikkumaan paperin ulkopuolelle. Aiemmista kokeiluistani poiketen asetin imurin aloituspaikaksi nurkan, jossa käynnistän sen. Imuri aloittaa tehtävänsä ja lähtee liikkumaan paperilla. Paperin halki muodostuu suorja viivoja, jotka päättyvät yleensä imurin törmätessä esteeseen ja pyörähtaessä ympäri, luoden hyvin mielenkiintoisen näköisiä, viljaympyröitä muistuttavia kuvia. (Kuva 8) (Jos joku

joskus kehittää robottipuimurin, vannon toteuttavani sillä peltoon omat viljaympyräni.) Imuri on nopea ja jokseenkin kovakourainen, ja reun-  
oille järjestämäni vallit saavat kyytiä. Joudun vahvistamaan niitä pienin  
väliajoin. Huomaan, että imuri muuttaa liikerataansa eri esineistä eri  
tavoin. Paperin yhdellä reunalla vastaan tulee seinä, toisella taas matka-  
laukku ja pöytä, kolmannessa tuolin- ja pöydän jalkoja ja viimeisessä  
puhelinluetteloita ja tulostinpaperipaketti. Ilmeisesti juuri esineiden  
muodosta, kulmien määrästä ja painosta riippuen jokainen reuna saa  
osakseen erilaista jälkeä.

Tussi alkaa kuivua, vaihdan sen uuteen samanlaiseen. Parannan samalla  
tussin kiinnitystä, sillä Roomban ruhjomat teippaukset alkavat heiketä.  
Lasken imurin jälleen matkaan, jälki muuttuu tasaisemmaksi ja selkeäm-  
mäksi. Kun alkuvalmistelut on lopulta saatu imurinkestäviksi paperien  
kiinnitystä, alueen rajaamista ja tussin kiinnitystä myöten, ehdin istua  
(ainakin hetkeksi) tarkkailemaan imurin toimintaa.

Imurin jälki on pääosin selkeää, päättäväistä, suoraviivaista, graafista,  
kaunista. Yhden ohuen mustan tussin tuottama viiva on mukavan  
selkeää ja miellyttää silmää yksinkertaisuudessaan. Paperin keskiosa  
täyttyy vähitellen laidasta ja kulmasta toiseen risteilevistä suorista  
viivoista, kun taas reuna-alueille alkaa imurin käännösten johdosta  
muodostua pyöreän kaarevia päällekkäisiä muotoja. Joissakin kohdissa,  
kuten seinään päätyvällä reunalla ja sen kulmassa, imuri toistaa usein  
samantyyppisen liikeradan, joka ajallaan näyttäisi vahvistavan tiettyjä  
muotoja. Huomaan tässä vaiheessa tussin jäljen muuttuneen katko-  
naiseksi ja haalistuvan lähes olemattomiin, joten pysäytän imurin  
tarkastaakseni tilanteen. Tussin kärki on kokenut kovia, se on muut-  
tunut kärjestä aivan tylpäksi ja kuivunut. Tähän vaikuttaa varmasti se,  
että tussi on teipattu imurin perään täysin pystyasentoon, mikä tiet-  
enkin on kädellä piirtämiseen tarkoitettulle tussille epätavallinen piir-  
toasento. Jotta en menisi suuren tutkimusvälinekulutuksen takia vara-  
rikkoon, alan suunnittelemaan parempaa kiinnitysratkaisua. Hetken  
miettimisen jälkeen päätän kiinnittää imurin perään CD-levyn, johon  
kiinnitän tussin niin, että se menee levyn keskellä olevan reiän läpi.  
Tämän pitäisi antaa tussille joustavasti liikkumavaraa: mihin suun-  
taan imuri milloin meneekin, tussin pitäisi laahata kaltevassa kulmassa  
perässä, säästäten näin sen kärkeä. Tämäntapaiset hätäratkaisut kompas-  
tavat usein käytännön ongelmiin, mutta tällä kertaa ratkaisu toimi: jälki

ei muuttunut juurikaan, mutta tussi kesti moninkertaisesti pidempään.

Annan imurin jatkaa tiedostamattoman visionsa toteuttamista, kunnes se ilmoittaa mekaanisella naisäänellä olevansa latauksen tarpeessa. Päätän teoksen olevan valmis. (Kuva 9)

## 6.4 Hallitsematon sattuma: esimerkit

Hyödynnetessä hallitsematonta sattumaa taiteessa olisi jokseenkin harhaanjohtavaa puhua kokeiluista, sillä tämän kategorian piiriin kuuluvat tapahtumat, joiden tapahtumisaikaa tai -paikkaa ei ole ennalta voitu tietää. Esittelen seuraavaksi kaksi tapausta, joiden toteutumisesta tai lopputuloksesta on vastuussa yksinomaan sattuma.

Patikoin Gran Canarian saaren eteläosan hiekkadyyneillä. On tuulista, ja tuuli on poimuttanut hiekan kauniin aaltoilevaksi, paikoin tasaiseksi. Kiipeän parhaillaan suuren ja jyrkän dyynin päälle. Jyrkästä ylämäestä johtuen joudun kulkemaan kumarassa säilyttääkseni tasapainoni. Yhtäkkiä aurinkolasini putoavat paitani kauluksesta hiekkaan, ja nostan ne takaisin enempää miettimättä. Tällöin kuitenkin huomaa, että aurinkolasit ovat jättäneet hiekkaan mielenkiintoisen jäljen. Hiekka on niin hienoa, että lasit ovat pudotessaan piirtyneet siihen hyvin yksityiskohtaisesti, jättäen hiekkaan kolmiulotteiselta vaikuttavan kuvan itsestään. Hiekka ympärillä on koskematonta, joka entisestään korostaa siinä lepäävää aurinkolasien haamua. Otan jäljestä kuvan ja jatkan matkaa kiertäen jäljen kauempaa. Ehkä jälki ilahduttaa jotain muutakin samaa reittiä kulkevaa kävelijää.

En osaa sanoa, olisinko kiinnittänyt jälkeen suuremmin huomiota, ellen olisi jo viikkoja pyöritellyt satunnaisestetiikan käsitettä mielessäni. Kun päätin tehdä opinnäytteeni sattumasta taiteessa, yritin tietoisesti herkiä ympäristölleni havaitakseni sattumalta muodostuvia visuaalisesti mielenkiintoisia asioita. Sattuma vaatii aina sen oivaltamisen taidekontekstissa, jotta sitä voi kutsua taiteeksi. Annoin työlle nimeksi Sangat sannassa. (kuva 10)

Toinen mielenkiintoinen esimerkki tuli tietooni tätä opinnäytettä jo tehdessäni. Kuulin taidekonservaattori-isältäni, että hän oli saanut konservoitavakseen tulipalossa olleen maalauksen. Tauno Miesmaan maalaama Miehen muotokuva oli vaurioitunut tulipalossa verraten

pahoin. Vauriot ovat muuttaneet maalausta hyvin mielenkiintoisesti: taulu on ilmeisesti ollut suojattu muovilla tai vastaavalla, sillä maalauksessa näkyy jälkiä jonkin taulua peittäneen suojan mahdollisesta kiinnipalamisesta. Vauriot ovat keskittyneet maalauksen oikeaan yläkulmaan, missä ne ovat myös visuaalisesti mielenkiintoisimmillaan tuoden mieleen ekspressiivisesti kuvatun tupakansavun. Tätä voisi kuvata hyvin serendipiseksi, onneikkaaksi sattumaksi, sillä maalaus esittää tupakoivaa miestä, ja tulipalon aiheuttama savumainen vaurio häilyy sattumalta tupakan yläpuolella. Miehen kasvot ja vaatteet eivät ole juurikaan vaurioituneet palossa, ja savu näyttääkin kiertävän hänen takaansa. Kasvoissa ja vaatteissa on käytetty erityyppisiä värejä kuin taustassa, ja ne ovat ilmeisesti kestäneet tulipalon aiheuttamaa savua ja vesihöyryä taustaa paremmin. (kuva 11)

Kyseinen esimerkki on siinä mielessä hyvin kiinnostava ja tämän tutkielman puitteissa ainutlaatuinen, että sattuma on jälkeenpäin muuttanut valmista taideteosta merkittävästi. Omasta mielestäni sattuman vaikutus on tehnyt maalauksesta paljon alkuperäistä kiinnostavamman ja moniulotteisemman. Konservoinnin myötä maalaus on tarkoitus palauttaa alkuperäiseen muotoonsa. Olisi mielenkiintoista tietää, mitä jo edesmennyt taiteilija - tai muotokuvan tilaaja - itse olisi maalauksensa tämänhetkisestä ulkonäöstä ajatellut. Huomionarvoista on myös, että kyseessä on onnettomuuden aiheuttama vaurio, jonka visuaalisesti positiiviseksi kokeminen vaatii taaskin serendipistisen herkistymisen sattumaan kuvaa tutkittaessa.

## **Tarkastelu- ja pohdintaosuus**

### **7. Miksi tämä on taidetta - minun taidettani?**

Surrealistit käyttivät automatismiksi kutsumaansa menetelmää jo noin sata vuotta sitten toteuttaakseen tiedostamatonta taidetta. Heillä ei tosin ollut vastaavia välineitä ja menetelmiä käytössään kuin minulla, ja automatismia harjoitettiin lähinnä alitajuisella piirtämisellä ja oman käden vapaaseen ja hallitsemattomaan liikkeeseen pyrkimisellä.



Käyttämässäni tekniikoissa näkyikin suoraan automatismin perintö, joskin ulkoisilla, itsenäisillä piirustusapuvälineillä olen mahdollistanut entistäkin absoluuttisemman automaation. Satunnaisestetiikan yhtenä alaluokkana näiden kokeilujen voisikin sanoa edustavan esimerkiksi uusautatismia tai täyshasardia automatismia.

Poikkeuksellisia harjoittamistani taideprosesseista tekee oman käden jälkeni lähes täydellinen puuttuminen. Kuten etukäteen arvelinkin, luovuuden ja onnistumisen kokemukset ilmenevät eri tavalla kuin perinteisessä taidetyöskentelyssä. Oman kontrollin menetys täytyy lähtökohtaisesti hyväksyä, kuten myös itseä miellyttävään lopputulokseen pyrkiminen täytyy unohtaa. Oikeita tai vääriä tuloksia ei ole.

Sattumaa apuvälineenä käyttäessäni taiteilijan rooli perinteisessä mielessä on pääosin avustava. Pyrin vaikuttamaan teoksen syntyprosessiin niin vähän kuin mahdollista, mutta jonkinlaiset puitteet ja pelisäännöt joudun teoksen synnylle kuitenkin luomaan. Tekniikka, värit, paperin koko ja teokseen käytettävä aika tai valmistumisajankohta jäävät taiteilijan määriteltäviksi avustetun sattuman tilanteissa, joskin nekin voidaan arpoa, jos se koetaan tarpeelliseksi. Annoin sattuman kuitenkin yltää myös teoksen päättämiseen, enkä tutkinut teosta sen valmiuden näkökulmasta kesken prosessin. Kun koko teos on syntynyt sattuman kautta, tuntuisi väärältä ja mauttomalta ohjailla sen valmistumista omien mieltymysten mukaisesti. Kuten taiteilija Jackson Pollockin kerrotaan aikoinaan todenneen, *"I have no fear of making changes destroying the image, etc., because the painting has a life of its own."* (Guggenheim.org) Selänhierontalaitteen kanssa työskennellessä päätin teoksen olevan valmis joko piirrosvälineen kuluttua loppuun tai laitteen jatkuvan itsepintaisesti pyrkiessä alustan ulkopuolelle. Yritin myös olla suunnittelematta värien valintaa.

Käytettäessä oman kontrollin ulkopuolella olevaa välinettä kuvan tekemisessä, jää taiteilijan tehtäväksi määritellä koneen jättämät visuaaliset jäljet taiteeksi. Avustetun sattuman kokeiluissani olen pohjustanut niiden tapahtumisen mahdolliseksi yhteydessä, jossa toivottuna lopputuloksena on saada aikaan visuaalista, mahdollisesti myös esteettisesti miellyttävää taidetta. Olen päättänyt jo ennen sattuman sallimista, että siitä aiheutuvan lopputuloksen on tarkoitus edustaa taidetta. Otan tulevasta taiteesta vastuun omana teoksenani jo ennen sen toteutumista.

Täydellisen sattuman, löytämisen, toteuttamisessa puolestaan tilanne toimii toisinpäin: perustan visuaalisen asian määrittelyn teokseksi oman esteettisen mieltymykseni tai taidekäsitteykseni pohjalta. Löydetyn teoksen lopullinen määrittely taideteokseksi kuitenkin vaatii sen tuonnin kontekstistaan erilleen. Teoksen taidekonteksti syntyy tuomalla sen tai valokuvan siitä esimerkiksi näyttelytilaan. Määrittelyn kannalta samaan lopputulokseen päästään myös esimerkiksi muuttamalla teoksen ympäristö ikään kuin sijoituspaikaksi, jolloin teoksen alkuperäinen konteksti muuttuu.

Kun irtaantuu normaaleista tilanteen tasalla pysymisen kahleista, tekemisen riemu on vahvasti läsnä. Tyhjän paperin kammosta ei tässä yhteydessä voine puhua. Itse prosessin seuraaminen on äärimmäisen hauskaa, kiinnostavaa ja yllätyksiä täynnä. Tunnetta voisi ensimmäisten kokeilukertojen jälkeen verrata ensimmäisiin kunnollisiin piirustus kokemuksiin: tunne uuden ilmaisutavan löytämisestä.

## **8. Satunnaisestetiikka taidekasvatuksessa**

Satunnaisestetiikan mukaiset tehtävät voivat sopia niin ala- tai yläasteen kuin lukionkin kuvataiteen opetussuunnitelmiin. Sattuman kautta kuvan tekeminen tuo monelle uuden näkökulman taiteen tekemiseen ja johdattaa ajattelemaan ja ymmärtämään taiteen käsitteen laajuutta. Tavanomaisesta poikkeava lähtökohta kuvan tekemisessä myös laajentaisi taiteellista ajattelua. Kuvataidetunneilla usein kuultu ”mä en osaa piirtää” -ajattelu jäänee tämänkaltaisissa tehtävissä taka-alalle, sillä sattumaan perustuva tehtävänanto voi madaltaa tekemiseen ryhtymisen kynnystä ja voisi tarjota epävarmalle tai kuvan tekemiseen totuttomalle oppilaalle vaihtoehtoisen tavan taideprosessin aloittamiseen. Sattuma on kaikille yhtä oikeuden- tai epäoikeudenmukainen piirustustaitoon tai taiteelliseen kokemukseen katsomatta.

Löytämiseen perustuvat tehtävät puolestaan kehittävät ympäristölle herkistymistä ja havainnointikykyä, sekä auttavat näkemään arkipäivän ja tutun ympäristön asioita uudessa valossa. Aiheeseen liittyvä ennalta arvaamattomuus saattaisi myös innostaa monia. Tehtävinä voisi käyttää opettajan jo valmiiksi keksimiä harjoituksia, tai vaihtoehtoisesti laittaa

oppilaat keksimään itse uusia. Aiheeseen liittyviä tehtäviä voisi helposti sovittaa eripituisiksi projekteiksi aina kokeilusta useamman tunnin kokonaisuudeksi.

Tehtävät voi helposti sovittaa eri opetusasteen mukaiselle vaativuustasoille. Esimerkiksi ala-asteikäisille suunnatussa Käsityökoulu Robotissa on opetuksessa käytetty vastaavia tehtäviä, esimerkiksi itsenäisen piirtimen rakentaminen. Lukiossa niitä voisi soveltaa lähes mihin tahansa kurssiin, esimerkiksi havainnoinnille herkistävä löytämistehtävä sopisi hyvin lukion KU2 -kurssin ympäristöteemaan: ”Ympäristö keskeisenä kuvataiteen kurssin sisältöalueena kutsuu pois luokasta ulos havainnoimaan, näkemään, kokemaan, muistelemaan ja tekemään.” (edu.fi) Myös nykytaiteen työpaja -valinnaiskurssilla (KU5) sattuman tuominen taiteeseen voisi olla aiheenmukaista ja näkökulmia laajentavaa: ”Nykytaiteen työpajakurssilla opiskelija voi perehtyä temaattisesti ja laaja-alaisesti nykytaiteen ilmiöihin ja materiaaleihin, eri taiteilijoiden työtapoihin tai vaikkapa uuteen teknologiaan taiteen tekemisen välineenä. Taideteosten lähtökohdat, materiaalit ja tekniikat voivat olla mitä tahansa.” (edu.fi) Lukion opetussuunnitelman perusteissa mainitaan yhdeksi kyseisen kurssin tavoitteista oppiminen ”havaitsemaan ja oivaltamaan visuaalisia merkityksiä ympäristössä sekä soveltamaan havaintojaan omassa ilmaisussaan.” (Opetushallitus 2003) Sattumalle herkiminen on yksi näkökulma kiinnittää huomiota ympäristöön ja toimii myös linkkinä sen tuomiseksi taidekontekstiin.

## 9. Yhteenveto

Ennalta odottamani asiat jotakuinkin toteutuivat tutkimuksessa, joskin odottamaani selkeämmin ja voimakkaammin. Tutkimukseni pohjalta voin päätellä ja perustella, että taiteeksi katsottavia visuaalisesti mielenkiintoisia asioita on mahdollista löytää ja ohjata tapahtumaan ilman suoraa vaikutusta niiden muodostumiseen. Tärkeäksi muodostuivatkin taideprosessin alkuun auttava toiminta ja tekijän serendipistinen herkiminen, silmien ja mielen avaaminen mahdollisesti tapahtuvien asioiden havainnointiin ja käsittelyyn.

Viitekehyksen rakentaminen tutkimusaiheeseen osoittautui haastavaksi,

sillä kuten aiemmin jo mainitsin, sattuman tutkiminen taiteessa on ollut hyvin marginaalista, ainakin suomen ja englannin kielillä. Professori Leena Salmi esitteli Tieteen päivien luennollaan kaksi ranskankielistä serendipisyyttä käsittelevää kirjaa (Pek van Andel ja Danièle Bourcier: *De la sérendipité dans la science, la technique, l'art et le droit*. 2009, uusi painos 2013, ja Pek van Andel ja Danièle Bourcier (toim.): *La sérendipité, le hasard heureux*. 2011, Hermann), joita ei valitettavasti vielä ole käännetty suomeksi tai englanniksi, joten en päässyt niihin tätä tutkielmaa tehdessäni perehtymään. (Salmi 2015) Huomasin kuitenkin, että satunnaiset tapahtumat tieteessä ja niihin liittyvät käsitteet osoittautuivat hyvin sovellettavaksi myös taiteeseen. Tulin myös ajatelleeksi, että sattuman tutkimus itsessään voisi olla taiteen ja visuaalisten ilmiöiden kautta havainnollistavaa ja hedelmällistä. Kiinnostukseni aiheeseen kasvoi entisestään, ja aion jatkaa sattuman ja taiteen yhdistämistä ja tutkimista tämän tutkielman ulkopuolellakin. Haastavaksi osoittautuikin pitää tutkielma sille asetetuissa sisällöllisissä rajoissa. Tutkimusosion pääpaino kohdentui pääasiassa elektronisten, itsenäisesti liikkuvien piirtimien käyttöön, joten jatkokysymykseksi jääkin, millä muilla tavoin sattumaa voi taiteessa hyödyntää ja ilmentää.

Jokaisen teoksen kohdalla lopputulos oli yllättävä, ja yllättävyys osoittautui yhdeksi lempiaksiakseni kontrolloimatonta taidetta tehdessä. Näin radikaali yllättyminen on itselleni täysin uusi tunne omaa taidetta tehdessä ja tarkastellessa. Jokaisen kuvan tekeminen oli aina yhtä jännittävää, kun lopullista tulosta ei voinut aavistaa. Yllättävyys ja jännittävyys olivatkin keskeisiä tekijöitä täysin uudenlaisen motivoitumisen kannalta. Aiheelle herkistyminen osoittautui olennaiseksi näiden yllätysten ymmärtämisessä. Kuten mikrobiologi ja kemisti Louis Pasteur'n kerrotaan todenneen, *sattuma suosii valmistautunutta mieltä*. (Salmi 2015)

## 10. Kuvaliite

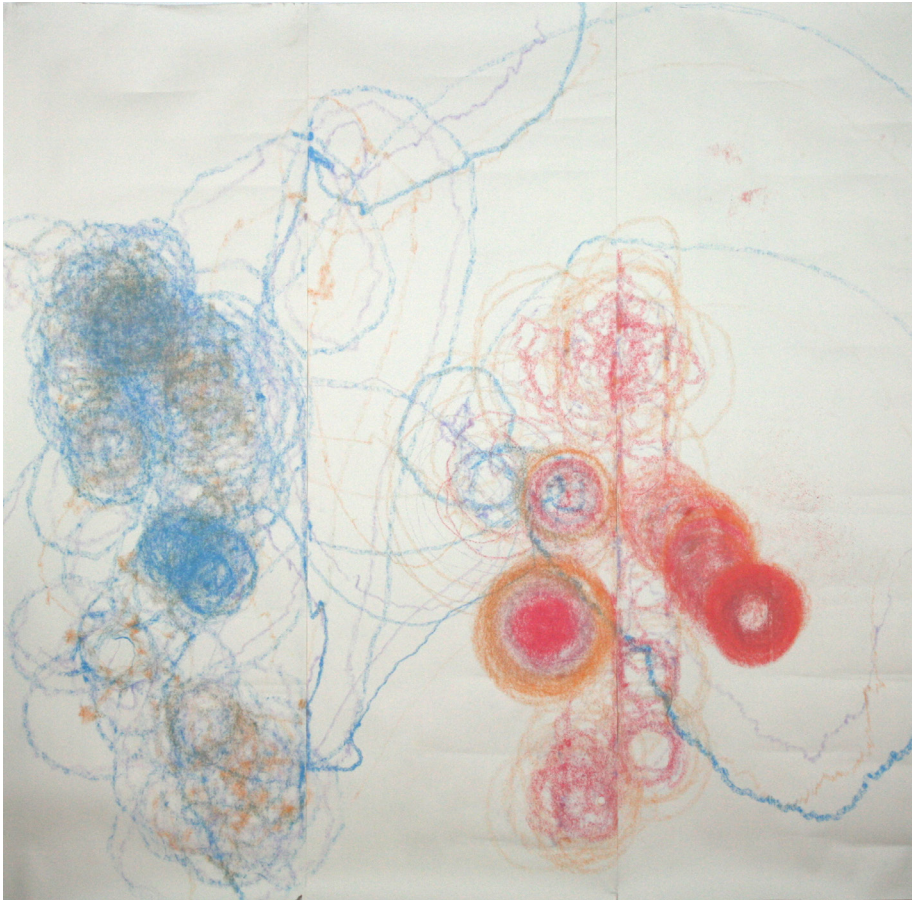


*Kuva 1*





*Kuva 2*



*Kuva 3*



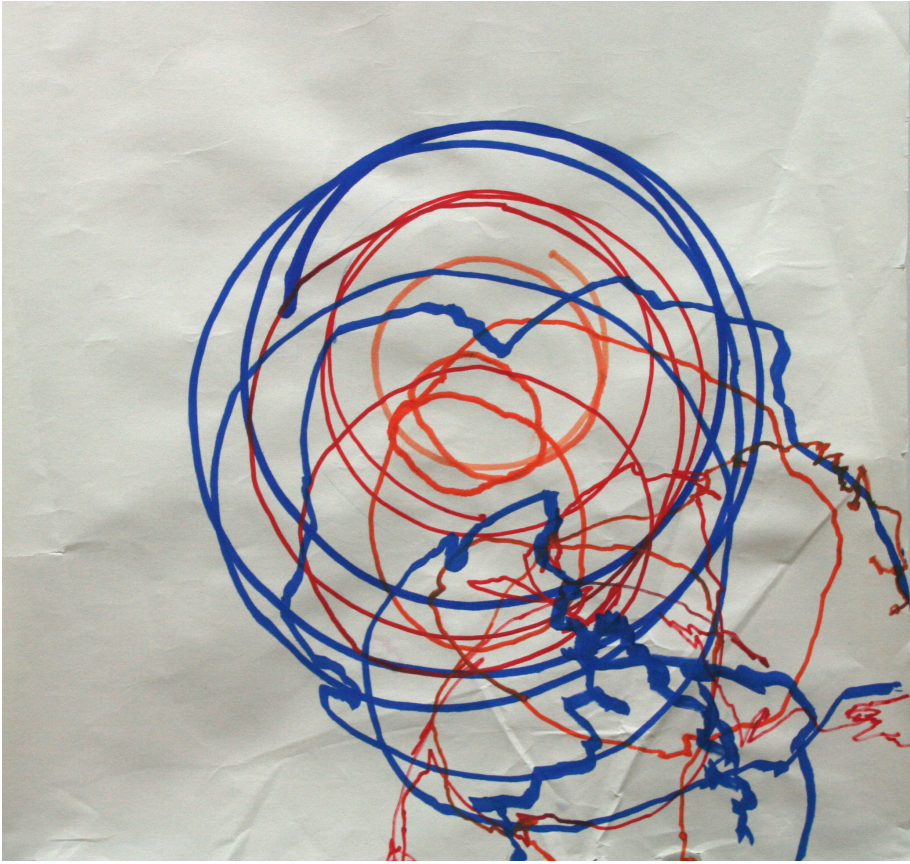


*Kuva 4*



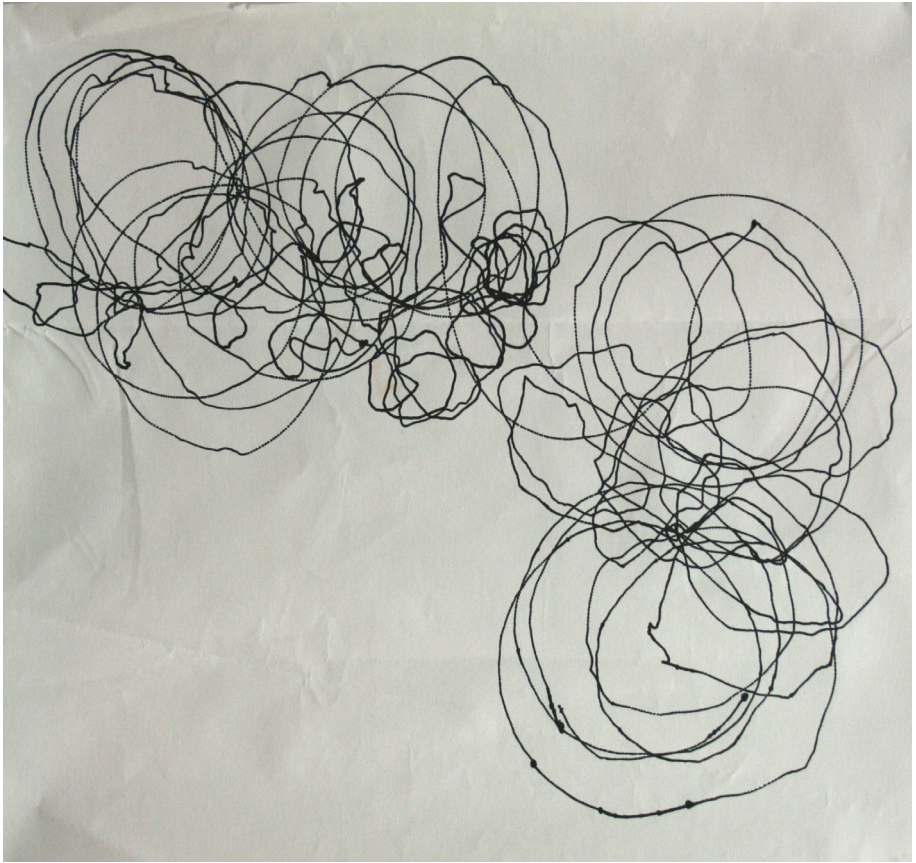


*Kuva 5*



*Kuva 6*





*Kuva 7*



*Kuva 8*





*Kuva 9*



*Kuva 10*





*Kuva 11*

Kuvat 1-10 © Ossi Poijärvi 2015. Kuva 11 © Olli Poijärvi 2015.

# Lähteet

## Internet-lähteet

Guggenheim New York -verkkosivu: Selections of the Permanent Collection – Jackson Pollock. Luettu 23.3.2015.

<http://www.guggenheim.org/new-york/education/school-educator-programs/teacher-resources/arts-curriculum-online?view=item&catid=716&id=13>

Kim, Dongil: Self Formation in Nature, Art and Architecture. 2014-2015. Luettu 3.4.2015.

[http://www.ced.berkeley.edu/downloads/prizes/branner/branner\\_kim-dongil\\_proposal.pdf](http://www.ced.berkeley.edu/downloads/prizes/branner/branner_kim-dongil_proposal.pdf)

Edu.fi - opettajan verkkopalvelu: lukiokoulutus, kuvataide. Luettu 7.3.2015.

<http://www.edu.fi/lukiokoulutus/kuvataide/>

Helsingin yliopiston verkkosivut: estetiikan tieteenala. Luettu 12.2.2015.

<http://www.helsinki.fi/estetiikka/>

Opetushallitus: opetussuunnitelman perusteet 2003. Luettu 13.3.2015.

[http://www.oph.fi/download/47345\\_lukion\\_opetussuunnitelman\\_perusteet\\_2003.pdf](http://www.oph.fi/download/47345_lukion_opetussuunnitelman_perusteet_2003.pdf)

Tzara, Tristan et al: Seven Dada Manifestos 1918. Luettu 8.1.2015.

<http://keever.us/tzaraseven.pdf>

Tieteen päivät 2015 -verkkosivu: Serendipisyys: onnekkaiden oivalusten historiaa tieteessä -luentokuvaus. Luettu 10.3.2015.



## Internet-lähteet

Guggenheim New York -verkkosivu: Selections of the Permanent Collection – Jackson Pollock. Luettu 23.3.2015.

<http://www.guggenheim.org/new-york/education/school-educator-programs/teacher-resources/arts-curriculum-online?view=item&catid=716&id=13>

Kim, Dongil: Self Formation in Nature, Art and Architecture. 2014-2015. Luettu 3.4.2015.

[http://www.ced.berkeley.edu/downloads/prizes/branner/branner\\_kim-dongil\\_proposal.pdf](http://www.ced.berkeley.edu/downloads/prizes/branner/branner_kim-dongil_proposal.pdf)

Edu.fi - opettajan verkkopalvelu: lukiokoulutus, kuvataide. Luettu 7.3.2015.

<http://www.edu.fi/lukiokoulutus/kuvataide/>

Helsingin yliopiston verkkosivut: estetiikan tieteenala. Luettu 12.2.2015.

<http://www.helsinki.fi/estetiikka/>

Opetushallitus: opetussuunnitelman perusteet 2003. Luettu 13.3.2015.

[http://www.oph.fi/download/47345\\_lukion\\_opetussuunnitelman\\_perusteet\\_2003.pdf](http://www.oph.fi/download/47345_lukion_opetussuunnitelman_perusteet_2003.pdf)

Spiegelhalter, David: Pure Randomness in Art -artikkeli Understanding Uncertainty -blogissa. Julkaistu 15.12.2010. Luettu 15.3.2015.

<http://understandinguncertainty.org/node/1066>

Suomi Sanakirja: Sattuma. Luettu 8.1.2015

<http://www.suomisanakirja.fi/sattuma>

Suomi Sanakirja: Taide. Luettu 8.1.2015

<http://www.suomisanakirja.fi/taide>

Tzara, Tristan et al: Seven Dada Manifestos 1918. Luettu 8.1.2015.

<http://keever.us/tzaraseven.pdf>

Tieteen päivät 2015 -verkkosivu: Serendipisyys: onnekkaiden oivallusten historiaa tieteessä -luentokuvaus. Luettu 10.3.2015.

<http://www.tieteenpaivat.fi/fi/tieteen-paivat-2015/ohjelma/torstai-81/serendipisyys->

[onnekkaiden-oivallusten-historiaa-tieteessä](#)

Tieteen päivät 2015: Tarina sattumasta. Luettu 10.3.2015.

<http://www.tieteenpaivat.fi/fi/tieteen-paivat-2015/tarina-sattumasta>

Wikipedia: Randomness. Luettu 12.1.2015.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Randomness>

Wikipedia: Spiral Jetty (Robert Smithson 1970). Luettu 2.3.2015.

[http://en.wikipedia.org/wiki/Spiral\\_Jetty](http://en.wikipedia.org/wiki/Spiral_Jetty)

Wikipedia: Hugo Ball. Luettu 2.3.2015.

[http://en.wikipedia.org/wiki/Hugo\\_Ball](http://en.wikipedia.org/wiki/Hugo_Ball)

Wikipedia: Dada. Luettu 11.1.2015.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Dada>

Wikipedia: Cut-up technique. Luettu 2.3.2015.

[http://en.wikipedia.org/wiki/Cut-up\\_technique](http://en.wikipedia.org/wiki/Cut-up_technique)

Wikipedia: Automatismi. Luettu 24.2.2015.

<http://fi.wikipedia.org/wiki/Automatismi>

Wikipedia: Serendipisyys. Luettu 17.3.2015.

<http://fi.wikipedia.org/wiki/Serendipisyys>

## Kirjalliset lähteet

Billgren, Ernst: Mitä on taide - ja sata muuta tositärkeää kysymystä. Alkuperäisteos 2008. Suomentanut Martti Anhava. Kustannusosakeyhtiö Teos, 2010, Helsinki.

Hotakainen, Markus: Taide + tutkimus = taiteellinen tutkimus. Tutkimusta Suomessa -artikkelisarja, Tieteessä tapahtuu 4/2014.

Roberts, Royston M.: Sattuma tieteessä. Onnekkaiden oivallusten historiaa. Yliopistopaino, Helsinki 1998

Salosensaari, Rainer: Sattuma mielenfilosofiassa - muutamia hajanaisia huomioita. Agon 2/2005 s. 4-7

Sihvola, Ari: Sattuma ja strategiset valinnat. Tieteessä tapahtuu 2/2015 s. 25-27

Sotamaa, Kivi: Sattuma designerina. Muoto 6/2003 s. 76-77

Taleb, Nassim Nicholas: Satunnaisuuden hämäämä: sattuman salattu vaikutus elämässä ja markkinoilla. Alkuperäisteos 2004. Suomentanut Kimmo Pietiläinen. Hakapaino, Helsinki 2008

## Luennot

Hannu & Leena Salmi et al: Serendipisyys: onnekkaiden oivallusten historiaa tieteessä. Tieteen päivät 11.1.2015



